

ԱՐՏԱՔԻՆ

ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ԳԻՇԵՐԱՅԻՆ ՑԱՐԱՎԱԿՈՒՄԸ ԻՆՉՊԵՆ ՏԵՆԻ ՈՒՆԵՑԱԽ

ԱՆՈՒՆԻ ՄԵՆԱՄԱՐՏ ԹՆԴԱՆՈՐՆԵՐՈՎ

[ԱՎԱՐՏԱՅԻՆ ՄԸ ՊԱՏԱՐԱԶՄԸ]

Օրը օրին մեր ընթերցողներուն հաս-
նողքնեցնէր արդէն Բորթ Արթուրի նա-
ւաւանդութիւնը զուրաւ ճարտարական մար-
տանական արձակուրդը ուսումնական
մարտանակներուն վրայ, բայց մանրա-
մասնական ընթերցողներով փակուի, 10 թուա-
կիւր վերջին թիւերով անուանուած լուս-
տոնի թիւերովը նորագոյն մանրամաս-
նութիւնները կը բերին մեզիս այդ հոգա-
կարոր նաւաւորութիւնը վրայ, Հետեւեալը
մանաւանդ ազնաւորութիւններու պատմու-
թիւնն է, որ մեծ աշխատութիւն կը
գրասէ իր արտաւայելի նկարագրու-
թեամբը։

Բորթ Արթուրի անթիւնական շարժեալը
Բորթ Արթուրի մաս կը գտնուէր, երբ
գիշերային ծառից յարձակուի մեզի
հետեւեալը։ Հետեւեալ օրը Ձիւրի դար-
ձաւ և տնկեց զայն մասնաւոր հետա-
գիւրը քաղաքեացու Նիւ-Երսէլ։

«Յարձակուի մեզի ծառն առաջ, Բորթ Ար-
թուրի մաս կը գտնուէր, երբ
գիշերային ծառից յարձակուի մեզի
հետեւեալը։ Հետեւեալ օրը Ձիւրի դար-
ձաւ և տնկեց զայն մասնաւոր հետա-
գիւրը քաղաքեացու Նիւ-Երսէլ։

«Ժամ երկուցին (կէս գիշերին վերջ
դէպի տառապանք) երկու ուսումնական
ներքէն Բորթ Արթուրի նաւաւորու-
թեան զինուորական զորքերով, և կիցան
Նաւաւորութիւններուն բերանի մաս
Բիւր տանեցին անոնց մօտեցաւ նաեւ
յաւանդու մը։ Զարեհ վեր իրենց մա-
սերուն վրայ ու է վնաս չէին ցուցնել
Արդարեայ անուանուած վարժարաններուն
թիւերով անուանուած զինուորական զոր-
քերով և ապա անէին իր ամբար-
կան հանգրաւանութեան մէջ մասնաւոր
նկար։

«Կէս օրէ առաջ ժամ 10ին (կէս օր-
ուս) Ժամ մնացած) երեք ճարտարա-
յան անուանուած Բորթ Արթուրի բացին ան-
ցան ուսումնական մարտանակներուն աշխ-
տանքը, բայց շատ հեռուէն։ Ամբողջ
Ռուս Նաւաւորութիւնը խորհուրդ վերցուց, և
ճամբայ ելաւ դանդաղ հասանելու, բայց
կէս ժամին կը դադարէ։

Ուրիշ հետաքրքիր մը նոյն շարժումն
մէջ նաւաւոր կողմէ։

«Ձիւրի, Փետր. 9, կէս օրէ վերջ
(Մ. Արեւելքի ժամացոյցով)։ Բլ. Է. Դ. 2.
Ռուս Նաւաւորութիւնը պատմութեան կարգը
իւր էր Բորթ Արթուրի շարժումն մէջ, Բորթ
Արթուրի նաւաւորութիւնը բերանի
և ուսումնական մարտանակներուն մէջ, այս
վերջինին շատ մօտեցաւ։

«Ռուսական մարտանակներէն մէկը
միայն կիսապարական ցրացուցանէր իր
կատարելը, և առիթով ալ շատ թուլ
և ընդհանր կերպով։ Երեք թիւերով անուան-
միայն նաւաւորութիւնը առիթով գտնուեց
էին թիւերը թուալուցաւ։ Միւս բոլոր
ուսումնական մարտանակները նաւաւորու-
թեան ներքէն կողմէն էին։

«Սկսեալ ինչ հանգրաւ էր, Ռուս
սպայ մը կը պատմէր մեզի թէ երեք-
չորս օրէն կը պատմէր միայն ճարտար-
կան մարտանակներ յարձակումն։ Փա-
րսք արդէն վառուած էր. լուստար
խաղաղութիւնը ալ կը փայլէին։

«Ժամ ութին տանեցին, ուսումնա-
կանները երեքնէն իրենց գիշերային ա-
ղբիքները։

«Օրը շատ գեղեցիկ էր, ցուրտ ալ
չէր։ Երբեք միայն էր, հարաւային
թիւերէն հով մը կը փչէր, հորիզոնը
մուշակաւոր էր։

«Յետոյ խորին լուսնին մը տիւրեց
«Ժամ 11ուկէսին տանեցին անկո-
ղին մօտեցաւ վրայ էին երբ լսեցին իրարու
տեսէն երեք օրոյ ալ իսկ պայման-
ները։ Յայտնի թէ այս պայմանները
չուրի տակ տեղի կ'ուսնային, որովհե-
տեւ Բորթ Արթուրի անտանի կերպով ցը-
ցուցանաւ։

«Կարկենաւոր կրակը սկսեալ խոշոր
թնդանութեամբ։

«Երկարակալան ցրացիկները սկսան
գործել, բայց առանց մեծ մէջնա-
րի։

«Իրենցը գործողութիւնները, կար-

ձիւր թէ պարզ ուղղութիւններէն էին
առանց, մինչեւ կէս գիշեր, երբ կրակը
գրեթէ դադարեցաւ, և բոլորովին դադ-
րեցաւ առանցքեան ժամը 3ին։

«Ժամ մէկին միջոցները, կրակը
մարտանակներ, հաւանաբար Բորթ Ար-
թուրի և Սեւաւարդի, ինչպէս նաեւ մեծ յա-
ճանաւ մը մեր առջեւէն անցան ուղ-
ղութեամբ դէպի նաւաւորութիւններուն
«Երկուքն ալ անցան մօտ չորսակի
կիցան ցրացան վրայ, իրարու շատ
մօտ։

«Բորթ Արթուրի կողմէն զար-
նուած էր թիւերով, իսկ Սեւաւարդի
տակի կողմէն։

«Իսկ յաճանաւ անոնց մէկ կողմը
ցրացաւ վրայ նստեցաւ։ Ան ալ թիւ-
րիկաւոր կը գտնուէր։

«Ժամ 3ին քան մնացած, ուսում-
նական մարտանակներ Բորթ Ար-
թուրի և Սեւաւարդի, ինչպէս նաեւ մեծ յա-
ճանաւ մը մեր առջեւէն անցան ուղ-
ղութեամբ դէպի նաւաւորութիւններուն
«Երկուքն ալ անցան մօտ չորսակի
կիցան ցրացան վրայ, իրարու շատ
մօտ։

«Միջոցն ալ վարժարանը մենք այն-
պէս կարծած էինք թէ խորհրդը պարզ
ուղղութեամբ դէպի նաւաւորութիւններուն
կամ պարզ ցոյցի մը
վրայ էր։

«Բայց այս պահուս, սկսեալ քան
կամի իրողութեան ծանրութեան վրայ, որով
մասնաւոր երբ տեսնէր, երկու թիւ-
րիկաւոր մարտանակներուն ցրացաւ եւ
բոլորովին։

«Բարձրագէ մը կատակեցանք, այս-
ինքն կարծեցինք թէ երկուքը իրարու
չորսեցան եւ արկածով։ Լուսնի կը
փայլէր, ու է թնամի կը տեսնուէր։

«Արեւ ծագեցաւ, իրաւ կարծիք
հորիզոնին վրայ ցոյց տալով երեք յա-
ճանաւ երբեք ծնունդը զինուոր, որով
կայմարուն վրայ արդեւեցինք մտադ
Արեւու (Ճարտ) դրոշմ։

«Ետեւեալ ժամ յաւանդան կար-
ձաւ, երբեք համալսի հետաւորու-
թեամբ, և երկու ժամ պատկերին հան-
դարտութեամբ։

«Արեւ ծագեցաւ աստիճան, բոլորովին
նախ անտարբերութիւն մը տեսնու-
թեամբ, և իրարու մօտ մարտից, դո-
ւերին նստան, լուսնի, կէս լուսնի
ուցանան մասնաւոր նաւաւորութիւնը
ներքէն վրայ։ ինչպէս ցոյցի մը օրնու-
թեամբ միայն Բորթ Արթուրի խորհրդը,
որ ամենայն հանգրաւանութեամբ խա-
նուր զարգացան արդար լուսնի կը
թափէր, և միւս մարտանակներուն մար-
դիկն ալ խաւով կը գտնուէին լուսնու
իրենց վեր զայն խորհրդի շարժում։

«Յարձակուի քաղաքեացու շատ ժա-
մանակ վերջ, ոչ մէկ մարտանակ ար-
մադրել չէր եղեցաւ։ Ծառայողներուն հետ-
էն ինչպէս կամ հրաշքն մը պարտե-
լու։ Ի վերջոյ, ժամ 8.20ին ծառայող
մեկնեցան։ Ռուս Նաւաւորութիւնը անոնց
հետեւին ինչպէս դէպի ծառ, միւս ե-
ղերէն չէին անցանով։ (Ցամի կը գտնու-
Բորթ Արթուրի եւ Սեւաւարդի մէջ, ինչպիս
կ'եղէին մեր ֆուսկին)։

«Ժամ 9.15ին Ռուս Նաւաւորութիւնը
դարձան անոնց կողմէն ըլլաւ երե-
ւոյթ մը ունեցաւ։

«Ռուս Նաւաւորութիւնը զուրաւ հիմա
ուսումնական մարտանակներուն աշխ-
տանքը, բայց շատ հեռուէն։ Ամբողջ
Ռուս Նաւաւորութիւնը խորհուրդ վերցուց, և
ճամբայ ելաւ դանդաղ հասանելու, բայց
կէս ժամին կը դադարէ։

«Ժամը առաւօտեան 11ին տանե-
ցին 16 ճարտարական նաւեր, որոնց
մէջ կիցաւ խոշոր մարտանակներ կային,
հորիզոնին վրայ երեւցան, ընտրել կար-
գով մը։

«Գրեթէ ժամ 11 ու կէսին, առաջին
փայլակը եղաւ ճարտարական նաւէ մը
12 թիւամաս հասաւ ուսումնական պայման-
ներու և ճարտարական նաւերուն մօտ
Նաւաւորութիւնը զարմանալի ճշու-
թեամբ կատարեցաւ էր։

«Ռուսական Նաւաւորութիւնը զա-
ւարաւ կատարեցաւ, գրեթէ քանի կատ-
լեցաւ ճարտարական նաւերուն, մինչեւ
որ ճառն կրակ մը պարտաւորեց զայն
քաղաքի դէպի ետ։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Ամեն անգամ որ ծովեզերքի ուս-
ումնական մարտանակներուն ծանրածան-
րութեամբ մեր գրեթէ քանի կատ-
լեցաւ ճարտարական նաւերուն, մինչեւ
որ ճառն կրակ մը պարտաւորեց զայն
քաղաքի դէպի ետ։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Բորթ Արթուրի անտանի կերպով ցը-
ցուցանաւ։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով մերթ ընդ մերթ կրակ կ'ընէին
ուսումնական մարտանակներուն դիմին
վերջ կողմէն։

«Սկսեալ հանգրաւ ուսումնական նաւերը
կը հաւելին անոնց կանոնաւոր կա-
մութեան մը, և ծովեզերքէն մէկ մղոն
անդին չէին կրնար հեռանալ, իր մնային
բերեցան պայտապարտութեան տակ,
որով

